

Investigating the possibility of producing gluten-free Fooman cookies using whole Oleaster powder

Aida Ghanipour¹, Mahboubeh Sadat Zolfaghari^{2*}, Mansooreh Sadat Mojani-Qomi³

¹ Master Graduate, Department of Food Science and Technology, TeMS.C., Islamic Azad University, Tehran, Iran.

² Assistant Professor, Department of Food Science and Technology, TeMS.C., Islamic Azad University, Tehran, Iran.

(*Corresponding Author's Email: m.zolfaghari.sbu@gmail.com)

³ Assistant Professor, Department of Food Science and Technology, TeMS.C., Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Article Info

Article type:
Research Full Paper

Article history:

Received: 2025-03-17

Revised: 2025-06-01

Accepted: 2025-07-02

ABSTRACT

Background and Objective: The production of gluten-free foods is the best way to prevent the complications of celiac disease. To improve the nutritional properties and functionality of these products, foods with high levels of these properties can be used. Oleaster contains antioxidant compounds, fiber, and minerals, including high calcium. This fruit has cholesterol-lowering effects and cytotoxic effects on human cancer cells and has analgesic and anti-inflammatory effects.

Materials and Methods: In this study, to produce gluten-free Fooman cookies based on rice flour, Oleaster powder was used as a substitute for part of the rice flour. Five samples based on rice flour were prepared with percentages of replacing rice flour with whole Oleaster powder of 0, 5, 10, 15, and 20 percent. To produce gluten-free cookie samples, first the amount of rice flour and Oleaster powder were mixed with different percentages and then used in the cookie formulation to produce dough. The samples were examined for moisture, ash, protein, fat, and fiber content according to the AACC method. In addition, calcium content was measured using an atomic absorption spectrophotometer, specific volume was measured using a specific volume replacement method with rapeseed, texture hardness was measured using a texture analyzer, porosity, and color indices were measured using ImageJ software. Sensory properties including taste, odor, texture, color, and overall acceptance of the samples were also evaluated and compared using a 5-point hedonic method. Data were analyzed using a factorial experiment in a completely randomized design and Duncan's multiple range comparison at a confidence level of 95% using SPSS software.

Keywords:

Gluten-free cookie
whole Oleaster powder
Physicochemical properties
texture hardness

Findings: According to the results, with an increase in the percentage of replacement of whole Oleaster powder, the moisture, ash, fat, and fiber content of the cookie samples increased; however, these samples had a lower protein content. The sample containing more whole Oleaster powder had a calcium content of 0.51 mg/gr, which was almost twice as much as the control sample. Also, the cookie samples containing more whole Oleaster powder had lower

---

porosity and specific volume, and higher texture hardness than the control sample. In terms of the color indices of the cookie crust, the Fooman cookie sample with more Oleaster powder content (20%) as a substitute for rice flour had a higher a* index and a lower b* index than the other samples; this sample also had a lower brightness (L*) than the control sample.

Conclusion: Regarding the sensory characteristics, the samples containing 5 and 10 percent whole Oleaster powder scored higher points than even the control sample, and due to the higher fiber and calcium content in the sample containing 10 percent whole Oleaster powder, this treatment was selected as the best sample.

Cite this article: Ghanipour, A., Zolfaghari, M.S., Mojani-Qomi, M.S. 2025. Investigating the possibility of producing gluten-free Fooman cookies using whole Oleaster powder. *Food Processing and Preservation Journal*, 17(2), 91-102.

© The Author(s). DOI: [10.22069/fppj.2025.23453.1873](https://doi.org/10.22069/fppj.2025.23453.1873)

Publisher: Gorgan University of Agricultural Sciences and Natural Resources

---

بررسی امکان تولید کلوچه بدون گلوتن فومن با استفاده از پودر کامل سنجد

آیدا غنی پور^۱، محبوبه سادات ذوالفقاری^{۲*}، منصوره سادات موجانی قمی^۳

^۱ دانش آموخته کارشناسی ارشد، گروه علوم و مهندسی صنایع غذایی، واحد علوم پزشکی تهران، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

^۲ استادیار، گروه علوم و مهندسی صنایع غذایی، واحد علوم پزشکی تهران، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

(*) رایانامه نویسنده مسئول: m.zolfaghari.sbu@gmail.com

^۳ استادیار، گروه علوم و مهندسی صنایع غذایی، واحد علوم پزشکی تهران، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله کامل علمی-پژوهشی	سابقه و هدف: تولید مواد غذایی فاقد گلوتن بهترین راه جهت پیشگیری از بروز عوارض بیماری سلیاک می باشد. برای بهبود ویژگی های تغذیه ای و عملگرایی این محصولات، می توان از مواد غذایی دارای میزان بالا از این ویژگی ها استفاده نمود. سنجد دارای ترکیبات آنتی اکسیدانی، فیبر و مواد معدنی از جمله کلسیم بالایی است. این میوه دارای اثرات کاهش دهنده کلسترول بوده و اثرات سیتوتوکسیک بر روی سلول های سرطانی انسان و اثرات ضد درد و ضد التهاب دارد.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۲/۲۷ تاریخ ویرایش: ۱۴۰۴/۰۳/۱۱ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۴/۱۱	مواد و روش ها: در این تحقیق، جهت تولید کلوچه بدون گلوتن فومن بر پایه آرد برنج، از پودر کامل سنجد به عنوان جایگزین بخشی از آرد برنج، استفاده شد. تعداد ۵ نمونه بر پایه آرد برنج، با درصدهای جایگزینی آرد برنج با پودر کامل سنجد به میزان ۰، ۵، ۱۰، ۱۵ و ۲۰ درصد تهیه شد. جهت تولید نمونه های کلوچه بدون گلوتن، ابتدا میزان آرد برنج و پودر سنجد با درصدهای متفاوت با یکدیگر ترکیب و سپس در فرمولاسیون کلوچه جهت تولید خمیر استفاده گردیدند. نمونه های تولیدی از نظر محتوای رطوبت، خاکستر، پروتئین، چربی و فیبر طبق روش مندرج در AACC بررسی شدند. علاوه بر آن میزان کلسیم، با استفاده از اسپکتروفتومتر جذب اتمی، حجم مخصوص با استفاده از روش جایگزینی حجم مشخص با دانه کلزا، سختی بافت با استفاده از دستگاه بافت سنج، تخلخل و شاخص های رنگ با استفاده از نرم افزار ImageJ مورد بررسی قرار گرفتند. ویژگی های حسی شامل طعم، بو، بافت، رنگ و پذیرش کلی نمونه ها نیز به روش هدونیک ۵ نقطه ای مورد ارزیابی و مقایسه قرار گرفتند. جهت تجزیه و تحلیل داده ها از روش آزمایش فاکتوریل در قالب طرح کاملاً تصادفی و مقایسه میانگین چند دامنه ای دانکن، در سطح اطمینان ۹۵ درصد و با استفاده از نرم افزار SPSS استفاده شد.
واژه های کلیدی: کلوچه بدون گلوتن پودر کامل سنجد ویژگی های فیزیکی و شیمیایی	یافته ها: طبق نتایج حاصل، با افزایش درصد جایگزینی پودر کامل سنجد، میزان رطوبت، خاکستر، چربی و فیبر نمونه های کلوچه، افزایش یافتند؛ اما این نمونه ها دارای میزان پروتئین

کم‌تری بودند. نمونه حاوی پودر کامل سنجد بیشتر، دارای میزان کلسیم 0.51 mg/gr بود که این میزان نسبت به نمونه شاهد، تقریباً ۲ برابر به دست آمد. همچنین نمونه‌های کلوچه حاوی پودر کامل سنجد بیشتر، دارای میزان تخلخل و حجم مخصوص کمتر و سختی بافت بالاتری نسبت به نمونه شاهد بودند. از نظر شاخص‌های رنگی پوسته کلوچه‌ها، نمونه کلوچه فومن با محتوای پودر سنجد بیشتر (۲۰ درصد) به‌عنوان جایگزین آرد برنج نسبت به سایر نمونه‌ها، دارای شاخص a^* بالاتر و b^* کم‌تری بود؛ همچنین این نمونه میزان روشنایی (L^*) کم‌تری نسبت به نمونه شاهد داشت.

نتیجه‌گیری: با توجه به ویژگی‌های حسی، نمونه‌های حاوی ۵ و ۱۰ درصد پودر کامل سنجد حتی از نمونه شاهد نیز امتیازات بیشتری کسب نمودند و با توجه به محتوای فیبر و کلسیم بیشتر در نمونه حاوی ۱۰ درصد پودر کامل سنجد، این تیمار به‌عنوان بهترین نمونه انتخاب گردید.

استناد: غنی پور، آیدا؛ ذوالفقاری، محبوبه سادات؛ موجانی قمی، منصوره سادات. (۱۴۰۴). بررسی امکان تولید کلوچه بدون گلوتن فومن با استفاده از پودر کامل سنجد. *فرآوری و نگهداری مواد غذایی*، ۱۷(۲)، ۹۱-۱۰۲.

DOI: [10.22069/fppj.2025.23453.1873](https://doi.org/10.22069/fppj.2025.23453.1873)

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان

مقدمه

بیماری سلیاک یک بیماری ژنتیکی بوده و آمارها نشان می‌دهد که حدود یک درصد از جمعیت جهان از این بیماری رنج می‌برند (۱). این بیماری یک بیماری خودایمنی گوارشی است که فرد به گلوتن واکنش نشان می‌دهد (۲ و ۳). حذف کامل گلوتن از رژیم غذایی این بیماران می‌تواند سبب بهبود علائم بیماری شود (۴). مطالعات زیادی در زمینه تولید محصولات بر پایه غلات بدون گلوتن صورت گرفته است. یکی از میان وعده‌های مورد استفاده توسط افراد با سنین مختلف، کلوچه است که ترکیبات اصلی این فراورده را، آرد، شکر و روغن تشکیل می‌دهند (۵). آرد گندم مناسب‌ترین نوع آرد برای تهیه کلوچه است اما با توجه به تولید کلوچه بدون گلوتن می‌توان از آردهای سایر غلات نظیر آرد ذرت و برنج استفاده نمود. برای افزایش ارزش تغذیه‌ای چنین محصولاتی می‌توان از مواد غذایی دیگر که حاوی مواد معدنی، ویتامین و ارزش تغذیه‌ای بالایی هستند، استفاده نمود؛ تا بتوان کلوچه‌ای بدون گلوتن با ارزش تغذیه‌ای بالا، جهت مصرف بیماران سلیاک تهیه کرد. سنجد با نام علمی *Elaeagnus angustifolia L.* از خانواده *Elaeagnaceae* می‌باشد (۶). این میوه دارای ترکیبات آنتی‌اکسیدانی، فیبر و مواد معدنی بالایی است (۷). همچنین دارای اثرات کاهش‌دهنده کلسترول، اثرات سیتوتوکسیک بر روی سلول‌های سرطانی انسان و اثرات ضد درد و ضدالتهاب است (۸). تاکنون محققین زیادی بر روی افزایش ارزش تغذیه‌ای محصولات بدون گلوتن نظیر کلوچه بدون گلوتن تحقیقاتی انجام داده‌اند و از آردها و پودرهای گوناگونی نظیر آرد برنج و آرد باکویت (۹)، آرد سلمک (نوعی علف هرز از خانواده اسفنجیان) خام و جوانه زده (۱۰)، آرد کامل دانه یونجه (۱۱)، پودر اینولین (۱۲)، مخلوط آرد برنج، پودر پوست موز و

آرد گیاه اشک ایوب (۱۳)، آرد کاساوا، پروتئین ایزوله سویا و گلوکومانان (۱۴) و آردهای باقالی، نخودفرنگی، نخودچی، عدس، ذرت، لوبیا و کینوا (۱۵) جهت تولید کلوچه بدون گلوتن استفاده نمودند. ساهین و همکاران در سال ۲۰۲۳ نیز تأثیر افزودن قسمت‌های مختلف میوه سنجد بر روی کلوچه بدون گلوتن بر پایه آرد ذرت را مورد بررسی و مقایسه قرار دادند (۷). با توجه به ویژگی‌های تغذیه‌ای و عملگرایی میوه سنجد، در این تحقیق از پودر کامل میوه سنجد، در تهیه کلوچه فومن بدون گلوتن بر پایه آرد برنج استفاده شد و نمونه‌های تهیه شده، از نظر ویژگی‌های فیزیکوشیمیایی، تغذیه‌ای و حسی با یکدیگر مقایسه شدند.

مواد و روش‌ها

مواد اولیه: آرد برنج از شرکت پودرینه شمال، پودر کامل سنجد و شکر از بازار محلی، روغن (شرکت لادن طلایی)، مخمر (شرکت فریمان)، کربوکسی متیل سلولز با درصد خلوص ۹۳٪ (سان رز مشهد) و تخم‌مرغ (تلاونگ) تهیه گردید.

روش آزمون‌ها: ترکیبات شیمیایی آرد برنج و پودر کامل سنجد شامل رطوبت، پروتئین، چربی و خاکستر مطابق روش‌های مندرج در AACC (۲۰۰۰) به ترتیب با شماره ۴۴-۱۵، ۱۳-۴۶، ۱۰-۳۰ و ۰۸-۰۱ مورد بررسی قرار گرفت (۱۶). برای اندازه‌گیری میزان فیبر از روش مندرج در مقاله آدوویه و همکاران در سال ۲۰۱۹ استفاده شد (۱۷).

تهیه نمونه‌های کلوچه: برای تهیه خمیر کلوچه بدون گلوتن، از درصدهای مختلفی آرد برنج (۸۰ تا ۱۰۰ درصد) و پودر کامل سنجد (۰ تا ۲۰ درصد) به‌عنوان جایگزین آرد برنج، استفاده گردید. در تهیه این نوع کلوچه علاوه بر ۱۰۰ درصد مخلوط آرد (آرد برنج و پودر کامل سنجد) از ۲۷ درصد روغن، ۲۵ درصد

نرم افزار (Image J software version 1.42e, USA) نرم افزار ImageJ بررسی شدند (۱۹).

اندازه گیری کلسیم: اندازه گیری کلسیم مطابق با روش رونی و همکاران (۲۰۲۱) و با استفاده از دستگاه اسپکتروفتومتر جذب اتمی (شیمازو، مدل AA-6800، ژاپن) انجام شد (۲۰).

اندازه گیری سختی بافت: بافت نمونه های کلوچه با استفاده از دستگاه بافت سنج (بروکفیلد، مدل-CT3 10000، آمریکا) استفاده شد. در این روش ابتدا نمونه ها با طول و عرض و ارتفاع $2 \times 3/5 \times 2$ سانتی متر برش داده شد و با استفاده از پروب TA5 با سرعت رفت و برگشت ۱ میلی متر بر ثانیه و ۵۰ درصد فشردگی و با استفاده از تست تجزیه و تحلیل بافت^۱ بررسی گردید (۲۱). با استفاده از این تست، فاکتورهای دیگری نیز به دست می آید که در این تحقیق به بررسی سختی بافت (نیوتن) پرداخته شده است.

ارزیابی حسی: ارزیابی حسی به روش هدونیک ۵ نقطه ای برای طعم، بو، بافت، رنگ و پذیرش کلی نمونه های کلوچه انجام گرفت و از ۱۵ ارزیاب جهت ارزیابی نمونه ها و امتیازدهی استفاده شد. امتیازدهی به نمونه ها به صورت امتیاز ۱ تا ۵ انجام شد. امتیازهای ۱ تا ۵ به معنی بسیار ضعیف، ضعیف، متوسط، خوب و بسیار خوب در نظر گرفته شدند (۲۲).

تجزیه و تحلیل آماری

در این تحقیق به منظور تجزیه و تحلیل داده ها از آزمایش فاکتوریل در قالب طرح کاملاً تصادفی استفاده شد. هر آزمایش در سه تکرار انجام گرفت و میانگین تیمارها با استفاده از آزمون مقایسه میانگین چند دامنه ای دانکن در سطح اطمینان ۹۵ درصد، انجام و با یکدیگر مقایسه شد و در نهایت تجزیه و تحلیل

شکر، ۹ درصد تخم مرغ، ۰/۸ درصد مخمر نانوائی، ۰/۵ درصد صمغ کربوکسی متیل سلولز و آب به مقدار کافی (تقریباً ۳۵ درصد آرد مصرفی) استفاده شد. تمامی مقادیر بر پایه وزن آرد مصرفی مورد استفاده قرار گرفتند.

پس از مخلوط نمودن مواد با یکدیگر توسط مخلوط کن (هارگ سان، مدل TB5L، چین)، خمیرها برش داده شده و قالب زنی می شوند (با ضخامت ۱۰ میلی متر و طول ۱۲ سانتی متر) و سپس در فر برقی (فیمار، مدل CMP423D، ایتالیا) در دمای ۱۶۵ درجه سلسیوس برای مدت ۱۲ دقیقه پخته شدند و پس از سرد شدن در دمای محیط در داخل کیسه های پلی اتیلنی قرار گرفته و جهت انجام آزمون ها به آزمایشگاه منتقل گردیدند.

آزمون های شیمیایی کلوچه: آزمون های شیمیایی کلوچه نظیر میزان رطوبت، پروتئین، چربی و خاکستر نمونه ها مطابق با روش های مندرج در AACC (۲۰۰۰) به ترتیب با شماره های ۴۴-۱۵، ۴۶-۱۳، ۴۶-۱۰-۳۰ و ۰۸-۰۱ صورت گرفت (۱۶). جهت اندازه گیری فیبر نیز از روش ارائه شده توسط آدوویه و همکاران (۲۰۱۹) استفاده شد (۱۷).

اندازه گیری حجم مخصوص و تخلخل: جهت اندازه گیری حجم مخصوص از روش مندرج در AACC شماره ۷۲-۱۰ و با استفاده از روش جایگزینی حجم مشخص با دانه کلزا (۱۶) و جهت اندازه گیری تخلخل، از تکنیک پردازش و نرم افزار ImageJ استفاده شد (۱۸).

اندازه گیری رنگ پوسته: تجزیه و تحلیل رنگ پوسته های نمونه های کلوچه، اندکی پس از پخت از طریق شاخص های رنگ L^* ، a^* و b^* بررسی شد. ابتدا از قسمت پوسته نمونه ها توسط اسکنر (اچ جی، مدل G3110، چین) تصویربرداری شد و سپس تصاویر با

¹ TPA

داده‌ها به کمک نرم‌افزار آماری SPSS ورژن ۲۰ انجام و ویژگی‌های شیمیایی آرد برنج و پودر کامل سنجد در گرفت. جدول ۱ آمده است.

نتایج و بحث

ویژگی‌های شیمیایی آرد برنج و پودر کامل سنجد:

جدول ۱- ویژگی‌های شیمیایی آرد برنج و پودر کامل سنجد

Table 1. Chemical properties of rice flour and whole oleaster powder

نمونه	رطوبت (%)	خاکستر (%)	پروتئین (%)	چربی (%)	فیبر (%)
آرد برنج	9.00 ± 0.67	0.5 ± 0.02	8.4 ± 0.45	1.32 ± 0.34	2.4 ± 0.12
پودر کامل سنجد	8.5 ± 0.56	1.9 ± 0.08	7.8 ± 0.63	2.13 ± 0.51	20.7 ± 0.52

طبق نتایج به دست آمده میزان فیبر و خاکستر پودر کامل سنجد بیشتر از آرد برنج می‌باشد. زنگنه و همکاران (۲۰۲۱) میزان رطوبت، خاکستر، پروتئین، چربی و فیبر پودر کامل سنجد را به ترتیب ۵/۸۶، ۱/۴۱، ۴/۶۹، ۴/۵۶ و ۱۱/۸ درصد گزارش کردند (۲۳). میزان رطوبت، خاکستر، پروتئین و فیبر نمونه سنجد در تحقیق حاضر از نتایج این محققان بیشتر و

میزان چربی آن کمتر بود. علت این تفاوت به اختلاف واریته و گونه سنجد، محل جغرافیایی آن، شرایط کاشت، میزان بارندگی و کود مصرفی و... برمی‌گردد. ویژگی‌های شیمیایی نمونه‌های کلوچه: نتایج آزمون‌های شیمیایی نمونه‌های کلوچه در جدول ۲ نشان داده شده است.

جدول ۲- ویژگی‌های شیمیایی کلوچه بدون گلوتن

Table 2. Chemical properties of gluten-free cookies

نمونه	رطوبت (%)	خاکستر (%)	پروتئین (%)	چربی (%)	فیبر کل (%)	کلسیم (mg/gr)
T1	23.21 ± 0.24 ^c	0.81 ± 0.05 ^e	8.35 ± 0.42 ^a	10.53 ± 0.48 ^d	7.24 ± 0.53 ^d	0.24 ± 0.05 ^d
T2	24.5 ± 0.23 ^b	0.93 ± 0.04 ^d	8.12 ± 0.51 ^a	11.02 ± 0.73 ^{cd}	7.62 ± 0.48 ^d	0.28 ± 0.05 ^d
T3	24.8 ± 0.42 ^b	1.06 ± 0.08 ^c	7.78 ± 0.32 ^{ab}	11.55 ± 0.92 ^c	8.53 ± 0.18 ^c	0.32 ± 0.06 ^c
T4	25.43 ± 0.82 ^a	1.12 ± 0.03 ^b	7.53 ± 0.29 ^b	12.42 ± 0.34 ^b	9.36 ± 0.47 ^b	0.45 ± 0.05 ^b
T5	25.89 ± 0.74 ^a	1.17 ± 0.04 ^a	7.05 ± 0.12 ^c	13.81 ± 0.82 ^a	11.02 ± 0.49 ^a	0.51 ± 0.02 ^a

نتایج میانگین ۳ تکرار ± انحراف معیار می‌باشند.

حروف انگلیسی متفاوت در هر ستون نشان دهنده وجود اختلاف معنادار در سطح اطمینان ۹۵٪ ($p < 0.05$) می‌باشد.

T1 (نمونه شاهد): حاوی ۱۰۰ درصد آرد برنج، T2: حاوی ۹۵ درصد آرد برنج و ۵ درصد پودر کامل سنجد، T3: حاوی ۹۰ درصد آرد برنج و ۱۰ درصد پودر کامل سنجد، T4: حاوی ۸۵ درصد آرد برنج و ۱۵ درصد پودر کامل سنجد و T5: حاوی ۸۰ درصد آرد برنج و ۲۰ درصد پودر کامل سنجد.

با توجه به جدول ۲ بین میانگین رطوبت نمونه شاهد با نمونه‌های حاوی پودر کامل سنجد از نظر آماری در سطح اطمینان ۹۵ درصد اختلاف معنادار وجود دارد ($p < 0.05$)، اما این اختلاف بین نمونه T2 و T3 و همچنین بین نمونه‌های T4 و T5 معنادار نیست ($p > 0.05$). میزان رطوبت نمونه‌ها با افزایش میزان پودر سنجد به دلیل داشتن فیبر بالاتر و قدرت جذب آب بیشتر، افزایش می‌یابد. فیبرها به‌طور مشخص به ویژگی هیدراتاسیون کمک می‌کنند که باعث افزایش تعاملات آب از طریق پیوند هیدروژنی می‌شود. پودر سنجد به دلیل داشتن فیبر بالاتر و داشتن گروه‌های هیدروکسیل آزاد در ساختار خود و توانایی در ایجاد پیوند با مولکول‌های آب، قادر به افزایش رطوبت در محصول نهایی می‌باشد (۲۴). زنگنه و همکاران

پروتئین در نمونه T5، بالا بودن میزان چربی و پایین بودن پروتئین در پودر کامل سنجد نسبت به آرد برنج است. نتایج تحقیق حاضر با نتایج زنگنه و همکاران (۲۰۲۱) (۲۳)، لاوینی و همکاران (۲۰۲۱) (۲۵) و ساهین (۲۰۲۳) (۷) مطابقت دارد.

طبق نتایج به دست آمده، بین میزان کلسیم نمونه شاهد با سایر نمونه‌ها به جز نمونه T2 از نظر آماری در سطح اطمینان ۹۵ درصد اختلاف معنادار وجود دارد. با افزایش میزان استفاده از پودر کامل سنجد، میزان کلسیم نمونه‌ها افزایش می‌یابد که به دلیل بالا بودن میزان کلسیم آن نسبت به نمونه آرد برنج می‌باشد. زنگنه و همکاران (۲۰۲۱)، میزان کلسیم نمونه حاوی ۲۰ درصد پودر سنجد را ۰/۳۴ mg/gr گزارش دادند (۲۳).

سختی بافت، حجم مخصوص و تخلخل کلوجه‌ها: نتایج سختی بافت، حجم مخصوص و تخلخل کلوجه‌ها در جدول ۳ آمده است.

(۲۰۲۱) نیز بیان نمودند با افزایش پودر سنجد در فرمولاسیون کیک بدون گلوتن بر پایه آرد ذرت، رطوبت افزایش می‌یابد (۲۳). بین میانگین میزان خاکستر و فیبر نمونه‌های کلوجه از نظر آماری در سطح اطمینان ۹۵ درصد اختلاف معنادار وجود دارد (جدول ۲). با افزایش میزان پودر کامل سنجد در نمونه‌ها، میزان خاکستر و فیبر نیز افزایش می‌یابد که دلیل آن بالاتر بودن میزان خاکستر و فیبر در سنجد نسبت به آرد برنج است. افزایش خاکستر و فیبر در نمونه‌ها با افزایش میزان پودر کامل سنجد با نتایج زنگنه و همکاران (۲۰۲۱) مطابقت دارد (۲۳). بین میزان پروتئین نمونه شاهد با نمونه T2 و T3 از نظر آماری در سطح اطمینان ۹۵ درصد اختلاف معنادار وجود ندارد ($p>0.05$)؛ اما این اختلاف با سایر نمونه‌ها معنادار است. کمترین پروتئین مربوط به نمونه T5 می‌باشد. بین میانگین چربی نمونه‌ها نیز از نظر آماری در سطح اطمینان ۹۵ درصد اختلاف معنادار وجود دارد؛ فقط بین نمونه T4 و T5 این اختلاف معنادار نیست. بیشترین میزان چربی نیز مربوط به نمونه T5 است. علت بالا بودن میزان چربی و پایین بودن می‌سوزان

جدول ۳- سختی بافت، حجم مخصوص و تخلخل کلوجه‌ها

Table 3. Texture hardness, specific volume and porosity of the cookies

نمونه	تخلخل (%)	حجم مخصوص (ml/gr)	سختی بافت (نیوتن)
T1	8.92± 0.24 ^a	2.14± 0.31 ^a	5.04± 0.97 ^d
T2	6.73± 0.82 ^b	2.05± 0.35 ^{ab}	7.01± 0.96 ^c
T3	6.12± 0.35 ^b	1.82± 0.25 ^b	9.19± 0.87 ^b
T4	5.46± 0.48 ^c	1.51± 0.17 ^c	9.98± 1.21 ^b
T5	4.12± 0.51 ^d	1.42± 0.14 ^d	11.38± 1.01 ^a

نتایج میانگین ۳ تکرار ± انحراف معیار می‌باشند.

حروف انگلیسی متفاوت در هر ستون نشان دهنده وجود اختلاف معنادار در سطح اطمینان ۹۵٪ ($p<0.05$) می‌باشد.

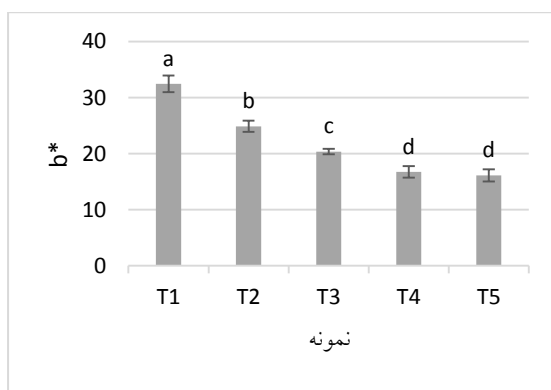
T1 (نمونه شاهد): حاوی ۱۰۰ درصد آرد برنج، T2: حاوی ۹۵ درصد آرد برنج و ۵ درصد پودر کامل سنجد، T3: حاوی ۹۰ درصد آرد برنج و ۱۰ درصد پودر کامل سنجد، T4: حاوی ۸۵ درصد آرد برنج و ۱۵ درصد پودر کامل سنجد و T5: حاوی ۸۰ درصد آرد برنج و ۲۰ درصد پودر کامل سنجد.

در نمونه می‌گردند (۲۶). این دو پارامتر با یکدیگر رابطه مستقیم دارند. با افزایش میزان منافذ و یا اندازه منافذ، حجم مخصوص و تخلخل افزایش می‌یابند. با

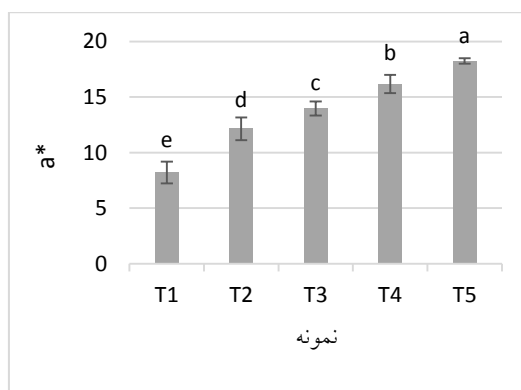
طی پخت خمیر کلوجه، مقداری هوا، بخار آب و گاز دی اکسید کربن ایجاد می‌شود که این حباب‌ها در اثر گرما، افزایش حجم می‌یابند و باعث ایجاد تخلخل

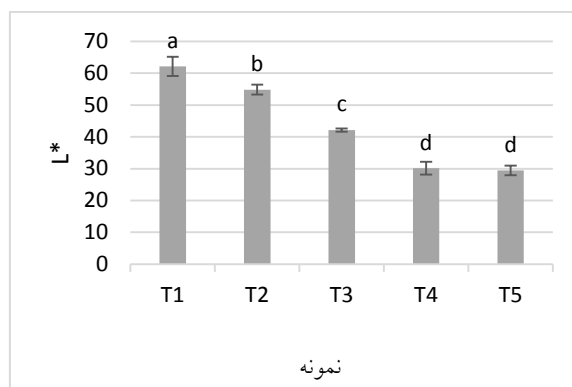
معنادار نیست (جدول ۳). افزایش حجم مخصوص و تخلخل به دلیل حضور تعداد بیشتر حباب‌های هوا در نمونه و پخش یکنواخت آن‌ها، دو فاکتور تاثیرگذار بر میزان نرمی و کاهش فشردگی بافت نمونه‌ها هستند بنابراین نمونه‌های حاوی حجم مخصوص و تخلخل بیشتر دارای سختی بافت کم‌تری هستند؛ علت افزایش سختی بافت در اثر افزایش میزان پودر سنجد، متراکم شدن بافت و کاهش حباب‌های هوا در خمیر کلوچه می‌باشد (۲۸). نتایج تحقیق حاضر با نتایج با نتایج زنگنه و همکاران (۲۰۲۱) (۲۳)، لاوینی و همکاران (۲۰۲۱) (۲۵) و مددی و همکاران (۲۰۲۴) (۲۶) مطابقت دارد.

شاخص‌های رنگ: اولین عامل در ارزیابی و مصرف مواد غذایی، رنگ است (۲۶). میزان L^* ، a^* و b^* نمونه‌ها به ترتیب نشان دهنده میزان روشنایی محصول، رنگ زرد-آبی و رنگ سبز-قرمز است. نتایج شاخص‌های a^* ، b^* و L^* در نمودار ۱ آمده است.

توجه به نتایج جدول ۳، بین میزان تخلخل نمونه شاهد با سایر نمونه‌ها از نظر آماری در سطح اطمینان ۹۵ درصد اختلاف معنادار وجود دارد ($p < 0.05$). با افزایش میزان پودر کامل سنجد در فرمولاسیون کلوچه، میزان تخلخل کاهش می‌یابد. از طرفی حجم مخصوص نیز کاهش می‌یابد که در تمامی نمونه‌ها به جز نمونه شاهد با نمونه T2 و بین نمونه T2 و T3 این اختلاف معنادار است ($p < 0.05$). علت این کاهش وجود فیبر بالا در سنجد می‌باشد که موجب ضخیم‌تر شدن دیواره حباب‌های هوا طی پخت می‌گردد و از انبساط آن‌ها جلوگیری می‌شود؛ بنابراین حجم کاهش می‌یابد و قاعدتاً حجم مخصوص و تخلخل نیز کاهش می‌یابد. نتایج این تحقیق با نتایج زنگنه و همکاران (۲۰۲۱) (۲۳)، لاوینی و همکاران (۲۰۲۱) (۲۵)، ساهین (۲۰۲۳) (۷) مطابقت دارد. بافت از ویژگی‌های بسیار مهم در کیک و کلوچه می‌باشد و تحت تأثیر میزان جذب آب است (۲۷). با توجه به نتایج بین میانگین میزان سختی نمونه‌های کلوچه در سطح اطمینان ۹۵ درصد اختلاف معنادار وجود دارد ($p < 0.05$). این اختلاف بین نمونه‌های T3 و T4

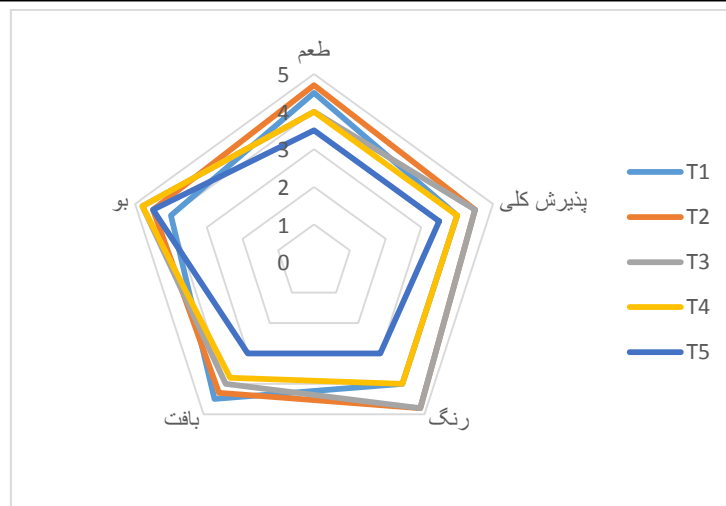
شکل ۱- شاخص های رنگ (a^* ، b^* و L^*) نمونه های کلوچه

Figure 1. Color indices (a^* , b^* and L^*) of cookie samples

T1 (نمونه شاهد): حاوی ۱۰۰ درصد آرد برنج، T2: حاوی ۹۵ درصد آرد برنج و ۵ درصد پودر کامل سنجد، T3: حاوی ۹۰ درصد آرد برنج و ۱۰ درصد پودر کامل سنجد، T4: حاوی ۸۵ درصد آرد برنج و ۱۵ درصد پودر کامل سنجد و T5: حاوی ۸۰ درصد آرد برنج و ۲۰ درصد پودر کامل سنجد.

ویژگی های حسی: نتایج ویژگی های حسی نمونه های کلوچه شامل طعم، بو، بافت، رنگ و پذیرش کلی در نمودار ۲ نشان داده شده است. مطابق نمودار ۲، بیشترین امتیاز طعم مربوط به نمونه T2، بیشترین امتیاز بو مربوط به نمونه T3 و T4، بیشترین امتیاز بافت مربوط به نمونه شاهد، بیشترین امتیاز رنگ پذیرش کلی مربوط به نمونه T2 و T3 می باشد. لاوینی و همکاران (۲۰۲۱)، بیان نمودند که با افزایش پودر سنجد در تولید نان بدون گلوتن، ویژگی های حسی نمونه کاهش می یابد و پذیرش کلی نمونه حاوی ۷/۵ درصد پودر سنجد، از سایر نمونه ها بیشتر است (۲۵). در تحقیق حاضر نیز بیشترین امتیاز پذیرش کلی مربوط به نمونه های حاوی ۵ و ۱۰ درصد پودر سنجد بود. ساهین و همکاران (۲۰۲۳)، بیان نمودند که با افزایش ۱۰ و ۲۰ درصد پودر سنجد در تولید کلوچه بر پایه آرد گندم، ویژگی های حسی آن نسبت به نمونه شاهد، امتیاز بیشتری کسب نمودند (۷).

طبق نمودار، با افزودن پودر کامل سنجد در نمونه ها، میزان a^* افزایش و میزان L^* و b^* کاهش می یابد. به گونه ای که نمونه T5 که دارای بیشترین مقدار پودر کامل سنجد می باشد، دارای بیشترین مقدار a^* و کمترین مقدار b^* و L^* است. رنگ پوسته وابسته به ترکیبات موجود در فرمولاسیون کلوچه و در نتیجه واکنش های میلارد و کاراملیزاسیون است (۲۷). پودر کامل سنجد دارای میزان فیبر و خاکستر بیشتری است علاوه بر آن وجود رنگدانه ها در آن بیشتر از آرد برنج است؛ بنابراین دارای رنگ تیره بوده و این خود باعث کاهش میزان L^* و b^* و افزایش a^* می گردد. کوهانستانی و همکاران (۲۰۱۹)، گزارش کردند که جایگزین کردن پودر سنجد با آرد گندم در کیک اسفنجی باعث افزایش a^* ، b^* و کاهش L^* می شود (۲۸)، که در خصوص a^* و L^* با نتایج تحقیق حاضر مطابقت دارد؛ علت تفاوت در میزان b^* می تواند به تفاوت در نوع و میزان سایر ترکیبات مورد استفاده در تهیه خمیر محصول، مرتبط باشد.

شکل ۲- ویژگی‌های حسی نمونه‌های کلوچه شامل طعم، بو، بافت، رنگ و پذیرش کلی

Figure 2. Sensory properties of cookie samples including taste, odor, texture, color, and overall acceptance

T1 (نمونه شاهد): حاوی ۱۰۰ درصد آرد برنج، T2: حاوی ۹۵ درصد آرد برنج و ۵ درصد پودر کامل سنجد، T3: حاوی ۹۰ درصد آرد برنج و ۱۰ درصد پودر کامل سنجد، T4: حاوی ۸۵ درصد آرد برنج و ۱۵ درصد پودر کامل سنجد و T5: حاوی ۸۰ درصد آرد برنج و ۲۰ درصد پودر کامل سنجد.

نتیجه‌گیری

سنجد میوه‌ای است که دارای درصد فیبر، مواد معدنی و ترکیبات آنتی‌اکسیدانی است و در جلوگیری از بروز بسیاری از بیماری‌ها از جمله سرطان نقش دارند. در این پژوهش برای غنی‌سازی کلوچه فاقد گلوتن بر پایه آرد برنج و بالابردن ارزش تغذیه‌ای آن از پودر کامل سنجد استفاده شد. با افزایش مقدار جایگزینی آرد برنج با پودر کامل سنجد، رطوبت، خاکستر، فیبر، چربی، کلسیم، سختی و a^* افزایش یافت و مقادیر پروتئین، تخلخل، حجم مخصوص، b^* و L^* کاهش یافت. بیشترین مقدار جایگزینی ۲۰ درصد بود؛ اما امتیازات حسی بالایی دریافت نکرد، از بین نمونه‌های تولیدی، نمونه حاوی ۵ و ۱۰ درصد پودر کامل سنجد، بهترین امتیازات حسی را داشتند؛ و از آنجایی که با جایگزینی ۱۰ درصد، محتوای فیبر، کلسیم، سایر مواد معدنی و با احتیاط علمی، ترکیبات حاوی خاصیت آنتی‌اکسیدانی بالا، افزایش می‌یابند، لذا استفاده از این مقدار برای تولید کلوچه فومن پیشنهاد می‌گردد.

References

- Calado, J., & Verdelho Machado, M. 2022. Celiac disease revisited. *GE-Portuguese Journal of Gastroenterology*, 29(2), 111-124.
- Malalgoda, M. and S. 2017. Simsek, Celiac disease and cereal proteins. *Food hydrocolloids*, 68: 108-113.
- Guandalini, S., & Discepolo, V. 2022. Celiac disease. *Textbook of pediatric gastroenterology, hepatology and nutrition: A comprehensive guide to practice*, 525-548.
- Iversen, R., & Sollid, L. M. 2023. The immunobiology and pathogenesis of celiac disease. *Annual Review of Pathology: Mechanisms of Disease*, 18(1), 47-70.
- Martínez, E., García-Martínez, R., Álvarez-Ortí, M., Rabadán, A., Pardo-Giménez, A., & Pardo, J. E. 2021. Elaboration of gluten-free cookies with defatted seed flours: Effects on technological, nutritional, and consumer aspects. *Foods*, 10(6), 1213.
- Zare, A., Khorshidi, J., & Vafaei, Y. 2023. Natural biochemical and morphological diversity of oleaster (*Elaeagnus angustifolia* L.) genotypes from the west of Iran: applicable for conservation, domestication, and breeding. *Genetic Resources and Crop Evolution*, 70(8), 2575-2592.

7. Şahin, N. 2023 . Bioactive components and nutritional properties of fiber- rich cookies produced with different parts of oleaster (*Elaeagnus angustifolia* L.). *Journal of the Science of Food and Agriculture*, 103(14), 6975-6983.
8. Al Jubouri, T. J. S., & Qarneh, H. A. A. 2024. Evaluation of the diversity, percentage and profile of fatty acids in the seeds of different populations of elderberry (*Elaeagnus angustifolia* L.). *Iranian journal of food science and industry*, 21(149).
9. Sakac, M . 2016 . Shelf-life prediction of gluten-free rice-buckwheat cookies. *Journal of Cereal Science*, 69:336-343.
10. Jan, R., D.C. Saxena, and S. 2016. Singh, Physico-chemical, textural, sensory and antioxidant characteristics of gluten – Free cookies made from raw and germinated *Chenopodium* (*Chenopodium album*) flour. *LWT - Food Science and Technology*, 71: 281-287.
11. Giuberti, G., et al., 2018. Exploitation of alfalfa seed (*Medicago sativa* L.) flour into gluten-free rice cookies: Nutritional, antioxidant and quality characteristics. *Food Chemistry*, 239: 679-687.
12. Silva, T.F. and A.C. Conti-Silva. 2018. Potentiality of gluten-free chocolate cookies with added inulin/oligofructose: Chemical, physical and sensory characterization. *LWT*, 90:172-179.
13. Sasanam, S., Thumthanaruk, B., Rungsardthong, V., Laohavijitjan, J., Mussatto, S. I., & Uttapap, D. 2023 . Physicochemical and pasting properties of rice flour, banana flour, and job's tears flour: flour blends and application in gluten-free cookies. *Applied Science and Engineering Progress*, 16(2), 5992-5992.
14. Anggraeni, A. A., Triwitono, P., Lestari, L. A., & Harmayani, E. 2023. Functional characteristics of composite flour made from fermented cassava flour and soy protein concentrate containing porang glucomannan. In *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, 1168, 1: 012040).
15. Silva-Paz, R. J., Silva-Lizárraga, R. R., Jamanca-Gonzales, N. C., & Eccoña-Sota, A. 2024 . Evaluation of the physicochemical and sensory characteristics of gluten-free cookies. *Frontiers in Nutrition*, 10, 1304117.
16. AACC. Approved Methods of Analysis of the American Association of Cereal Chemists, St. Paul, MN. 2000
17. Adeoye BK, Adeleye KA, Ani IF, Akinlade AR, Ngozi EO, Ajuzie NC. 2019. Quality evaluation of bread enriched with mushroom powder. *IOSR Journal of environmental science, technology and food technology*;13:11-18.
18. Nouri M, Nasehi B, Samavati V, Mehdizadeh SA. 2017 . Optimizing the effects of Persian gum and carrot pomace powder for development of low-fat donut with high fibre content. *Bioactive Carbohydrates and Dietary Fibre*, 9: 39-45.
19. Salehi, F., Kashaninejad, M. 2014 . Effect of Different Drying Methods on Rheological and Textural Properties of Balangu Seed Gum. *Drying Tech.*, 32:720-727.
20. Roni, R.A., Sani, N.H., Sirajum Munira, S., Wazed, A., Siddiquee, S. 2021 . Nutritional Composition and Sensory Evaluation of Cake Fortified with Moringa oleifera Leaf Powder and Ripe Banana Flour. *Appl. Sci.*11, 8474.
21. Sun R, Zhang Z, Hu X, Xing Q, Zhuo W. 2015 . Effect of wheat germ flour addition on wheat flour, dough and Chinese steamed bread properties. *Journal of Cereal Science* 64: 153-158.
22. Asghari-Pour, S., Noshad, M., Nasehi, B., & Ghasemi, P. 2020. The effect of spinach powder and egg-shell powder on physicochemical and edible qualities of gluten-free cake. *Journal of Nutrition and Food Security*, 5(1), 29-37.
23. Zangeneh, N., Barzegar, H., Mehrnia, M. A., Noshad, M., & Hojjati, M. 2021 . Effect of oleaster (*Elaeagnus angustifolia*) flour on gluten free cake properties. *Iranian Food Science and Technology Research Journal*, 17(1), 69-81.

24. Tavan, Z., Hojjati, M., Nasehi, B. & Jooyandeh, H. 2017 . Effect of sesame meal and soluble soybean polysaccharide on properties of Barbary bread. Iranian Journal of Biosystems Engineering, 48 (2), 233-242.
25. Lavini A, Mohtarami F, Pirsa S, Talebi A. 2021. The Effect of *Elaeagnus Angustifolia* (Oleaster) Powder on Physicochemical, Textural and Sensory Properties of Gluten Free Bread. FSCT; 18 (119) :1-15
26. Madadi, M., Roshanak, S., Shahidi, F., & Varidi, M. J. 2024. Optimization of a gluten- free sponge cake formulation based on quinoa, oleaster, and pumpkin flour using mixture design methodology. Food Science & Nutrition, 12(4), 2973-2984.
27. Kouhanestani, S. B., Abbasi, H., & Zamindar, N. 2019. The effects of oleaster flour, active gluten and sucrose replacement with potassium acesulfame and isomalt on the qualitative properties of functional sponge cakes. Brazilian Journal of Food Technology, 22, e2018142.